

DOMINICA XVI POST PENTECOSTEN

Themata sermonis

Evangelium in decima sexta dominica post Pentecosten: *Ibat Iesus in civitatem quae vocatur Naim*, quod in duabus clausulis dividitur.

In primis thema sermonis de anima poenitente, qualiter peccatum debet deponere et poenitentiae operibus insistere, et ornamento virtutum se debet induere, ibi: *Iudith descendit in domum suam*.

[DE PRIMA CLAUSULA]. Item qualiter cognoscitur mortale peccatum, ibi: “In unoquoque nostrum”.

Item de quattuor portis nostri corporis, ibi: *Singuli per turmas suas*.

Item de visu, ibi: “Sicut oriens mundum”.

De auditu, ibi: “Meridies dictus”.

De gustu, ibi: “Occidens dictus”; et de natura serpentis.

De tactu, ibi: “Aquilo dictus”.

Item thema de diaboli astutia, ibi *Holophernes dum circumiret*.

[DE SECUNDA CLAUSULA]. Thema sermonis de misericordia Dei, quae consistit in Incarnatione et Passione; et de natura cypressi, ibi: *Cum Assuerus vidisset Esther*.

Item de quattuor elementis et eorum significatione, ibi: *Hi autem qui portabant steterunt*.

Item de peccati abominatione, ibi: *Nosti, Domine*.

De cordis contriti humilitate, ibi: *Esther confugit ad Dominum*.

De confessione, ibi: *Domine rex Deus*.

De restitutione poenitentis, ibi: *Homo quem rex honorare*.

Item de latitudine, longitudine, summitate et profundo et eorum significatione, ibi: *In caritate radicati*.

Exordium. De anima poenitente

1 - In illo tempore: *Ibat Iesus in civitatem quae vocatur Naim* etc. ¹

Dicitur in libro Iudith, quod Iudith descendit in domum suam et *abstulit a se cilicium, et exiit se vestimento viduitatis suae. Et lavit corpus suum et unxit se myrrha optima, “et distinxit”* ² et *discriminavit crinem capitis sui et imposuit mitram super caput suum; et induit se vestimentis iucunditatis suae, induitque sandalia pedibus suis, assumpsitque dextraliola et lilia et in aures et annulos, et omnibus ornamentis suis ornavit se* ³. “Iudith interpretatur confitens” ⁴, et significat animam fidelem, quae confessione criminis et laudis debet Domino confiteri. Haec in domum suam descendit, cum, ad conscientiam propriam rediens, ‘recogitat mala sua in amaritudine animae suae’ ⁵. Unde dixit Angelus ad Agar in Genesi: *Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu eius* ⁶. ‘Agar interpretatur vultur’ ⁷. Haec est anima, quae cum egreditur per sensus corporis ad opera carnis, tunc est quasi vultur, insidens cadaveribus. Huic dicit Angelus, idest gratia Sancti Spiritus: *Revertere ad dominam tuam, intra in conscientiam tuam, et sub manu rationis humiliare in amaritudine poenitentiae*.

Et abstulit a se cilicium. In cilicio foetor peccati designatur, quem tunc a se anima aufert, cum, in conscientiam propriam descendens, meditatur quid commiserit et omiserit. Unde in Psalmo: *Meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum* ⁸. Nota ista tria verba: meditari, exercitari et scopare. Peccator, in nocte peccati existens, debet meditari cum corde suo

¹ Lc 7,11 (Vg. *Ibat in civitatem...*)

² GLO. INT., in verbo *et discriminavit, et distinxit*.

³ Iudt 10,2-3. (Vg. *mut*)

⁴ GLO. INT., Iudt 8,1: «Iudith, “interpretatur confitens vel laudans”».

⁵ Cf. Is 38,15

⁶ Gen 16,9 (Vg. ... *sub manu illius*)

⁷ Cf. GLO. ORD. et INT., Gal 4,24: «Agar alienatio»; HIERONYMUS (*De nom. hebr.*, PL 23,819: «Agar, advena, vel conversa»: «Agar, “Alienatio”»).

⁸ Ps 76,7

quid commisit, quid amisit et quid sibi acquisivit. Commisit animae suae mortem, amisit gloriam, acquisivit gehennam. Et pro his debet se exercitare in contritione et amaritudine cordis, et scopare, idest mundare peccati foetorem, in confessione oris.

Et exiit se vestimento viduitatis suae. “Vestimentum est, quod usque ad vestigium praetenditur, quasi vestigium”⁹. “Vidua dicta, quod sola sit, nec circa consortium viri coniugalia iura custodiat”¹⁰. Vestimentum viduitatis est mortale peccatum, quo cum anima induitur, a vero sponso vidua efficitur; quod tunc exiit, cum ipsum et ipsius circumstantiam in confessione deponit. Unde dicit Dominus in Ieremia, in verbis Baruch: *Exue te, Ierusalem, stola luctus et vexationis tuae; et indue te decore et honore eius, quae a Deo tibi est, sempiterna gloria*¹¹. Stola luctus et vexationis est peccatum, in quo est luctus et vexatio. Luctus dictus, quod sit humano cordi quasi vulnus vel ulcus, cui sanando consolationes adhibentur. Sicut vulnus vel ulcus, corpus, sic peccatum vexat animam, cui dicitur: *O Ierusalem, exue te in confessione stola luctus et vexationis tuae, et indue te decore virtutum et honore gloriae, quae est puritas conscientiae, ut ad sempiternam gloriam valeas pervenire.*

Et lavit corpus suum, idest “opera carnis, lacrimis poenitentiae”¹². Unde dixit Dominus Moysi in Exodo: *Vade ad populum et sanctifica illos hodie et cras; laventque vestimenta sua, et sint parati in diem tertium*¹³. Nota quod tres sunt dies, idest contritio, confessio et satisfactio. Hodie et cras, idest contritione et confessione, debemus nos sanctificare, et lacrimis vestimenta, idest opera carnalia, lavare, et sic erimus parati in diem tertium, idest ad satisfactionem peragenda.

Et unxit se myrrha optima, idest “carnis mortificatione”¹⁴, ut occidat vermes concupiscentiae. Unde dicitur in Ioanne, quod venit Nicodemus *ferens mixturam myrrhae et aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo ipse et Ioseph corpus Iesu et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos Iudaeis est sepelire*¹⁵. ‘Nicodemus interpretatur includens iudicio’¹⁶, et significat vehementem spiritum contritionis, qui includit sensus corporis sub iudicio discretionis, ne discurrant per prata captivae voluptatis. Hic fert mixturam myrrhae et aloes, idest mortificationem mentis et corporis, in qua consistit omnis perfectio hominis, et hoc est quasi libras centum. ‘Ioseph interpretatur appositio’¹⁷, et significat confessionem, quae debet apponi contritionis spiritui. Isti duo sepe iungunt virum iustum in novae monumento conversationis, ligantes eum linteis mundae conscientiae, cum aromatibus bonae famae. Sic enim mos est Iudaeis, idest vere poenitentibus, sepelire.

Sequitur: *Et distinxit, et discriminavit crinem capitis sui,* “idest distinxit solerti discretionem cogitationes singulas mentis”¹⁸. Unde dicit Dominus in Ieremia: *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris*¹⁹. ‘Pretiosus [lapis] dictus, quod a vilibus discerni possit, seu quod rarus sit’²⁰. “Vilis a villa dicitur, nullius enim urbanitatis est”²¹. *Si ergo separaveris pretiosum a vili,* idest cogitationem puram, quae rara est, ab impura, quae de carne est, *quasi os meum eris,* qui non terrena sed caelestia loquor.

Et imposuit mitram super caput suum. Hoc est quod dicit Ecclesiasticus: *Corona aurea super mitram eius, idest Aaron, expressa signo sanctitatis, et gloria honoris, et opus fortitudinis*²². De hoc habes in Exodo, ubi dixit Dominus Moysi: *Facies et laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere caelatoris: Sanctum Domini. Ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram, idest super mitram, imminens fronti pontificis*²³. “Caput est mens”²⁴; mitra in capite, stabile propositum boni

⁹ ISID., *Etym.* XIX,22,2, PL 82,684

¹⁰ ISID., *Etym.* IX,7,16, PL 82,366

¹¹ Bar 5,1 (Vg. ... *sempiternae gloriae*; in GLO. ... *sempiterna gloria*)

¹² GLO. INT., Iudt 10,3: «*Lavit, “Lacrimis poenitentiae”; Corpus suum, “opera carnis”*».

¹³ Ex 19,10-11

¹⁴ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Myrrha, “myrto”, optimo, “idest unguento et myrrha, carnis mortificatione”*».

¹⁵ Io 19,39-40 (Vg. ... *ligaverunt illud... sicut mos est Iudaeis...;* in GLO. *ligaverunt eum...*).

¹⁶ Cf. GLO. ORD., Io 3,1: «*Nicodemus, victoria populi, vel victor populi*».

¹⁷ Cf. GLO. ORD., Mt 1,16

¹⁸ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Distinxit, “idest distinxit solerti discretionem singulas cogitationes mentis”*».

¹⁹ Ier 15,19

²⁰ Cf. ISID., *Etym.* XVI,6,4, PL 82,570

²¹ ISID., *Etym.* X,278, PL 82,397

²² Eccli 45,14 (Vg. *om mut*)

²³ Ex 28,36-38 (Vg. ... *Sanctum Domino...*)

²⁴ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Caput, “Mens”*».

operis in mente; lamina aurea super mitram est patientia aurea, in qua sculpsit *Sanctum Domini*, ‘idest tetragrammaton, idest quattuor litterarum, quae sunt ioth, he, vai, he. Hoc est: Principium vitae Passionis iste. Ac si diceret Aaron: Iste quem ego praefiguro est principium vitae in Adam perditae, sed Passionis, hoc est Passione sua restauranda’²⁵. Genitivus, graeco more, ponitur pro ablativo. In lamina aureae patientiae inscribitur nomen Passionis dominicae, quae est gloria nostri honoris et opus nostrae virtutis.

Sequitur: *Et induit se vestimento iucunditatis suae*. Vestimenta iucunditatis sunt “opera caritatis”²⁶. Unde in Psalmo: *Iucundus homo qui miseretur et commodat* etc.²⁷

Induitque sandalia pedibus suis, idest “congressus operum evangelicis munivit praeceptis”²⁸. Unde in Marco ‘sandaliis calceati’ apostoli leguntur²⁹. Ibi dicit Glossa: “*Calceatos sandaliis*. Ut pes neque tectus sit neque nudus ad terram, idest neque evangelium occultetur, nec terrenis commodis innitatur”³⁰.

Assumpsitque dextraliola, ‘idest remunerationem dexteræ, idest vitae aeternae’³¹. Unde in Ioanne: *Mittite*, inquit, *in dexteram navigii rete, et invenietis*³². In sinistra est perdere, quia ‘sinistra dicitur sinens extra’³³. Quidquid pro hoc mundo facis, totum hic sinis, et sic perdis. In dextera est invenire, quia ‘dextera dicitur dans extra’³⁴. Si pro vita aeterna laboras, de interno vitae thesauro, tibi extra posito, datur gratia, per quam possis redire in terram.

Et assumpsit lilia, ‘idest castitatem, munditiam’³⁵, de quibus dicitur in Canticis: *Dilectus meus pascitur inter lilia*³⁶. Inter lilia duplicis continentiae requiescit et delectatur filius Virginis Mariae.

Et in aures, idest devotiones obedientiae. Unde dicitur in Iob: *Et dederunt ei unusquisque ovem unam et inaurem unam auream*³⁷. “Per ovem innocentia, per inaurem obedientia, idest auditus humilitatis gratia ornatus exprimitur”³⁸. “Notandum vero quod hoc loco cum inaure ovis, cum ove inauris offertur, quia innocuis mentibus ornamentum obedientiae iungitur, Domino attestante: *Oves meae vocem meam audiunt*”³⁹. Oves, inquit, non lupi. Qui praelati vocem non audit, non ovem sed lupum se esse ostendit. “Quia vero ipsa obedientia non metu sed caritate observanda est, auream inaurem obtulisse perhibentur”⁴⁰.

Et annulos, idest “signaculum fidei formatae”⁴¹. Unde, de filio prodigo, dixit Pater in Luca: *Date illi annulum in manu eius*⁴². “Annulus in manu est fides in opere, ut per opera fides clarescat et per fidem opera confirmetur”⁴³.

Et ornavit se omnibus ornamentis suis, idest “ceteris virtutibus”⁴⁴, quibus ornatur anima. De quibus in Psalmo: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*⁴⁵. Haec omnia oportet illum habere, qui cum filio viduae a Domino resuscitatur et matri suae caelesti Ierusalem restituitur. Unde in hodierno evangelio dicitur: *Ibat Iesus in civitatem quae vocatur Naim* etc.

²⁵ Cf. GLO. ORD., Ex 28,36; P. COMESTOR, *Hist. schol.*, liber Exodi, 65, PL 198,1186

²⁶ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Vestimentis, “Operibus suis”*».

²⁷ Ps 111,5

²⁸ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Sandalia, “Congressus operum evangelicis munivit praeceptis”*».

²⁹ Cf. Mc 6,9

³⁰ GLO. ORD., ibidem. Cf. AUG., *De consensu Evangelistarum*, PL 34,1114: «*Proinde Marcus dicendo calceari eos sandalis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticae significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit, neque nudus ad terram; idest, nec occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitatur*».

³¹ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Dextraliola, “Ornamenta dextrae praeceptis”*».

³² Io 21,6

³³ Cf. ISID., *Etym.* XI,1,68, PL 406

³⁴ Cf. ISID., ibidem. N.67

³⁵ Cf. GLO. INT., Iudt l.c.: «*Lilia, “Castitatis”*».

³⁶ Cant 2,16 (Vg. *add*)

³⁷ Iob 42,11 (Vg. *mut*)

³⁸ GLO. ORD., ibidem

³⁹ Io 10,27; GLO. ORD., ibidem

⁴⁰ GLO. ORD., ibidem

⁴¹ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Annulus, “Signaculum fidei, de quorum anulo suo subarravit me”*».

⁴² Lc 15,22 (Vg. *Date annulum in manum...*; in GLO. *Date anulum in manu...*)

⁴³ GLO. ORD., ibidem

⁴⁴ GLO. INT., Iudt l.c.: «*Omnibus ornamentis suis, “Ceterarum virtutum”*».

⁴⁵ Ps 44,10

2 - Nota quod in hoc evangelio duo notantur: Iesu Christi portae civitatis Naim appropinquatio, et defuncti viduae filii resuscitatio. Primum, ibi: *Ibat Iesus*. Secundum, ibi: *Quam cum vidisset Dominus misericordia motus super eam* etc. Nota etiam quod in hac dominica et infra septimanam leguntur libri Iudith et Esther, ex quibus aliquas auctoritates cum clausulis evangelii volumus concordare.

In introitu hodiernae missae cantatur: *Iustus es, Domine*, et legitur epistola beati Pauli apostoli ad Ephesios: *Obsecro vos ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis*, quam in duabus particulis volumus dividere et cum duabus clausulis evangelii concordare. Prima particula est: *Obsecro vos*. Secunda: *In caritate radicati et fundati*. Et attende quod ideo haec epistola legitur cum isto evangelio, quia in evangelio dicitur qualiter Christus filium viduae resuscitavit, et Paulus in epistola dicit: *Christum per fidem in cordibus nostris*, per quam interius homo noster resuscitatur a peccatis.

I – De Iesu Christi portae civitatis Naim appropinquatione

3 - Dicamus ergo: *Ibat Iesus in civitatem quae vocatur Naim; et ibant cum illo discipuli eius et turba copiosa. Cum appropinquaret portae civitatis, ecce defunctus efferebatur, filius unicus matris suae; et haec vidua erat, et turba civitatis multa cum illa* ⁴⁶. Hoc evangelium breviter GLOSSA comprehendit sic: “Cum, inquit, Verbum caro factum gentilem populum, per portas fidei ad caelestem Ierusalem induceret, ecce iudaicus populus iunior propter perfidiam defunctus effertur, quem mater Ecclesia in mundo quasi proprium possidens, multis populorum turbis circumsepta, pio affectu plorat et ad vitam piis lacrimis revocare laborat. Quod et interim in paucis Iudaeorum conversis et tandem in plenitudine impetrat” ⁴⁷. “Loculus quo effertur, corpus est humanum; portitores sunt mali mores, qui ipsum corpus ad mortem trahunt. Sed Iesus loculum tangit, cum fragilem naturam in ligno crucis erigit; tunc stant funeris portitores, quia non valent, sicut prius, ad mortem trahere. Tunc loquitur Iesus, idest monita salutis infundit, quo verbo audito languidus ad vitam erigitur et bonis actibus matri redditur” ⁴⁸.

Considera et attende diligenter, quam congrue, quam egregie concordat historia Iudith cum evangelio praesentis dominicae. In evangelio tria specialia sunt notanda, scilicet civitas Naim, filius viduae in ea defunctus, et ipsa vidua. Similiter in historia praesentis dominicae ponuntur tria specialia, scilicet civitas Bethuliae, populus in ea siti afflictus et quasi mortuus, et ipsa Iudith vidua. Dominus, misericordia motus super lacrimis viduae, resuscitat eius filium; et lacrimis et oratione viduae Iudith liberat ab hostium obsidione Bethuliae populum. Quid omnia ista moraliter significant videamus.

Civitas Naim et civitas Bethuliae idem significant. Naim motus vel “commotio fluctus aut fluctuans” ⁴⁹, ‘Bethulia domus dolens, vel domus parturientis interpretantur’ ⁵⁰, et significant corpus nostrum, in quo est commotio primorum motuum, fluctus malarum cogitationum, dolor tribulationum, parturitio gemituum et lacrimarum. De his quattuor disseramus.

4 - Nota quod “in unoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque dilabatur, quam tunc actum est in illis tribus, scilicet serpente, muliere et viro. Nam primo fit suggestio sive per cogitationem, sive per sensus corporis. Quae suggestio, cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccandum, excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, quasi iam mulieri persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat atque compescit. Quod cum fit non labimur in peccatum, sed cum aliqua luctatione coronamur. Si autem ratio consentiat, et quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni beata vita tamquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quando rea

---

⁴⁶ Lc 7,11-12

⁴⁷ GLO. ORD., Lc 7,12. Nella GLO. ORD., l.c., questo commento è attribuito a BEDA, ma non se ne è potuto localizzare la citazione. ANSELMO DI LAON, *Evangelium secundum Lucam*, PL 114, 269, ne cita solo gli estremi: «Cum Verbum caro factum, gentilem populum per portas fidei... *fino a*: quod et interim in paucis Iudaeorum conversis, et tandem in plenitudine imperat». Ne conserviamo perciò la paternità.

⁴⁸ GLO. ORD., Lc 7,14

⁴⁹ GLO. ORD., Lc 7,11

⁵⁰ Cf. GLO. INT., Iudt 7,1: «Bethulia, “Quae est domus Dei”».

tenetur in consensione conscientia”⁵¹. Subtiliori etiam consideratione investigandum est quid sit in anima mortale vel veniale peccatum. “Si peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem, idest inferiorem rationis partem, sensualis motus tetigit, viri, idest rationis, auctoritate repellitur, veniale est”⁵². “Et ideo de talibus cogitationibus venia petenda est pectusque percipiendum et dicendum: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*”⁵³. “Si vero diu delectationibus illicitis, a quibus se continuo debet avertere, cogitatio sola libenter pascatur, nec facienda decernantur mala, sed tantum suaviter in recordatione teneantur”⁵⁴, “mortale est, et pro eo, nisi poeniteat, damnabitur”⁵⁵. Dicitur in Genesi quod ‘Noe genuit Cham; Cham genuit Chanaan’⁵⁶, de quo dicitur, in eodem Genesi: *Maledictus puer Chanaan, servus servorum erit fratribus suis*⁵⁷. “Noe, requies”⁵⁸; “Cham, calor; Chanaan commotio interpretatur”⁵⁹. Ex quiete, idest tepiditate et otiositate, gignitur calor concupiscentiae. Ex calore concupiscentiae fit motus carnis miserae. Qui enim calet cito movetur. *Maledictus puer Chanaan*, maledictus motus carnis, quem subiugare et servituti debemus subicere.

Item, de fluctu malarum cogitationum dicit Isaias: *Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus eius in conculcationem et lutum*⁶⁰. Et: *Non est pax impiis, dicit Dominus*⁶¹. Cor impii est quasi mare fervens; tumet superbia, fervet luxuria, et sic fluctus malarum cogitationum redundant in conculcationem et lutum. Duo enim mala faciunt: conculcant gratiam et offerunt peccati immunditiam.

Item, de dolore tribulationis dicitur in Psalmo: *Tribulationem et dolorem inveni*⁶². Adam, eiectus a paradiso, invenit spinas doloris in mente, tribulos tribulationis in corpore. *Spinis, inquit, et tribulos germinabit tibi*⁶³. Spinae a pungendo dictae, quod sint acutae ut spicae; tribulus dicitur a *tribulo, tribulas*. Spinae dolorum pungunt animum; tribuli tribulationum tribulant corpus, et ideo parturit lacrimas et gemitus. Ecce civitas Naim, en civitas Bethuliae, in qua filius unicus moritur et populus affligitur. Filius et populus hominis animam significant, quae hostium invisibilium tentatione et impugnatione affligitur; quibus cum consentit, in ipso corpore miserabiliter moritur. Dicamus ergo: *Ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suae*.

‘Defunctus dicitur qui complevit vitae officia, vel vitam finivit, quia defungi est ab officio cessare vel finire’^{64a}. “Defunctus, qui coram multis extra portam effertur, significat criminaliter peccantem et peccatum non cubiculo cordis tegentem, sed indicio operis vel locutionis, quasi per ostia suae civitatis, aliis propalantem”^{64b}. Porta, qua defunctus effertur, est aliquis de sensibus, quo aliquis in peccatum corrumpitur”⁶⁵, et maxime visus. “Porta dicta, quia potest inde portari vel exportari aliquid”⁶⁶.

⁵¹ P. LOMB., *Sent.* II, dist. 24, 8-9, PL 192,704-705; *Ad Claras Aquas*, I, 459-460; ex AUGUSTINO: *De Genesi contra Manichaeos*, II,41,21, PL 34,207. Vedi Confronto - 22: Antonio - P. Lombardo: “*Commotio primorum motuum*”. 16^a post Pent.

⁵² P. LOMB., l.c., PL 192,704-705 *Ad Claras Aquas*, I, 457.

⁵³ P. LOMB., l.c., PL 192,704-705; *Ad Claras Aquas*, I, 459; Mt 6,12

⁵⁴ P. LOMB., l.c., PL 192,704-705 *Ad Claras Aquas*, I, 458.

⁵⁵ P. LOMB., l.c., PL 192,704-705 *Ad Claras Aquas*, I, 457. Vedi Confronto - 23: Antonio – P. Lombardo: “*Peccato veniale e peccato mortale*”. 16^a post Pent.

⁵⁶ Cf. Gen 9,18

⁵⁷ Gen 9,25 (Vg. *Maledictus Chanaan...*)

⁵⁸ GLO. ORD. et INT., Gen 5,32: «Noe, “Requies, idest Christus in quo requiem invenimus”».

⁵⁹ GLO. ORD., Gen 9,27

⁶⁰ Is 57,20 (Vg. *Impii autem...*)

⁶¹ Is 57,21

⁶² Ps 114,3

⁶³ Gen 3,18

^{64/a} Cf. ISID., *Etym.* XI,2,36, PL 82,419

^{64/b} Cf. ANSELMUS LAUDUNENSIS ET SCHOLA GLOSSA ORDINARIA, *Evangelium secundum Lucam*, PL 114,269: «Defunctus, qui coram multis extra portam effertur, significat criminaliter peccantem, et peccatum non cubili tegentem, sed indicio operis vel locutionis, quasi per ostia suae civitatis aliis propalantem».

⁶⁵ GLO. ORD., Lc 7,12. Cf. ZACHARIAS CHRYSOPOLITANUS, *De concordia evangelistarum*, PL 186,175: «Porta civitatis qua defunctus effertur aliquis est de sensibus, quo aliquis in peccatum corrumpitur, ut qui videt ad concupiscendum; qui aurem otiosis vel turpibus audiendis, qui linguam commodat litigiis, caeterosque qui non servant sensus, mortis sibi reserat aditus».

⁶⁶ ISID., *Etym.* XV,2,22, PL 82,538

Per oculos exportatur anima ‘ad videndas mulieres, idest falsas delectationes, regionis istius’⁶⁷, et per ipsos importatur mors ad occidendum virtutes ipsius.

5 - Et nota quod civitas Naim, scilicet corpus nostrum, quattuor habet portas, scilicet orientalem, occidentalem, meridionalem et aquilonarem, per quas anima defuncta effertur. Ne vero efferatur, hae portae seris sunt obfirmandae et custodibus muniendae. Unde Dominus locutus est, ut in libro Numeri dicitur, ad Moysen: ‘Singuli, inquit, per turmas suas castrametabuntur per gyrum tabernaculi foederis. Ad orientem Iudas figet tentoria, et iuxta eum Issachar et Zabulon. Ad meridianam plagam erit Ruben, Simeon et Gad. Ad occidentalem plagam erit Ephraim, Manasses et Benjamin. Ad aquilonis partem erit Dan, Aser et Nephthali’⁶⁸. Tabernaculum est corpus. Unde dicit Petrus: *Iustum arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione, certus quod velox est depositio tabernaculi*, “idest corporis”, *mei*⁶⁹. Quattuor portae civitatis, vel quattuor partes huius tabernaculi, sunt visus, auditus, gustus et tactus.

In oriente visus designatur, quia sicut oriens mundum, sic oculi totum corpus illuminant. Ad quorum custodiam debent poni Iudas, Issachar et Zabulon. Iudas, ‘qui ingressu maris Rubri primus meruit principatum’⁷⁰, ex cuius tribu fuit David et Christus, regalis animi significat dignitatem, quae omnem inhonesti et illiciti motus reprimit discursum, et quasi leo ad nullius tentationis pavet occursum. Issachar, “qui merces interpretatur”⁷¹, mercedem aeternae retributionis significat. “Zabulon, habitaculum fortitudinis”⁷², et significat stabile propositum perseverantiae finalis. De his duobus dicit Moyses in Deuteronomio: *Laetare, Zabulon, in exitu tuo, et, Issachar, in tabernaculis*⁷³. Qui usque ad sui exitus finem in Domino perseverat, vere tunc exultat, quia ad aeternae mercedis tabernacula transmigrat. Si haec tria, scilicet dignitas animi regalis, expectatio aeternae mercedis, stabilitas perseverantiae finalis, in unum conveniunt, oculos ab omni visu illicito defendunt. Animi regalitas inhonesta videre fastidit; expectatio mercedis invisibilis oculum a visibilibus subtrahit; propositum perseverantiae a peccati claudit contagione, quae, cum intrat per oculum, effeminat animi propositum.

In meridie auditus designatur. ‘Meridies dictus, quasi *medies*, idest medius dies; vel quia *meridies* est, idest purior. *Merum* enim graece, *purum* dicitur latine’⁷⁴. Auditus est quasi medius inter visum et gustum. A longius video quam audio; magis a remotis audio quam gusto. Gustare est quasi in positivo, audire in comparativo, videre in superlativo. In auditu ergo tentoria debent figere Ruben, Simeon et Gad. De Ruben dixit Moyses in Deuteronomio: *Vivat Ruben et non moriatur, et sit parvus in numero*⁷⁵, in quo humilitas designatur. ‘Cum esses, inquit, parvus in oculis tuis, factus es magnus in meis’⁷⁶. Simeon interpretatur “audiens moerorem vel tristitiam”⁷⁷; Gad, “accinctus”⁷⁸. Nota quod tria sunt quae impediunt auditum nostrum, scilicet verba elationis, detractionis et adulationis. Contra verba superbiae sis peritus, idest humilis et patiens. “Optimum, inquit PHILOSOPHUS, genus vincendi patientia”⁷⁹. Contra detractores sis audiens moerorem vel tristitiam. Unde Salomon in Proverbiis:

---

⁶⁷ Cf. Gen 34,1.

⁶⁸ Cf. Num 2,2-5.18-22.25-29.

⁶⁹ 2Pt 1,13-14 (Vg. *add*); GLO. INT., ibi: «*In hoc tabernaculo, “In corpore, in quo iter huius vitae agitur”*».

⁷⁰ Cf. P. COMESTOR; *Historia scholastica*, liber Exodi, 31 (*De transitu maris Rubri*), PL 198,1157-1158: «*Cumque extendisset Moyses manum, flavit ventus vehemens, et vertit aquam in siccum, et divisum est mare in duobus divisiones, ut quaeque tribus per turmas suas incederet. Et advocans Moyses singulas tribus secundum ordinem nativitatis suae, hortabatur eos ut ipsum praeceuntem sequerentur. Cumque timuissent intrare Ruben, Simeon et Levi, Iudas primus aggressus est iter post eum, unde et ibi meruit regnum*».

⁷¹ GLO. INT., Gen 49,14: «*Issachar, “Merces”*».

⁷² GLO. INT., Gen 49,13: «*Zabulon, “Habitaculum fortitudinis, idest Ecclesia ad tolerandum fortissima”*»

⁷³ Deut 33,18.

⁷⁴ Cf. ISID., *Etym.* V,30,15, PL 82,217: «*Meridies dictus quasi medies, hoc est medius dies, vel quia tunc purior dies est. Merum enim purum dicitur*».

⁷⁵ Deut 33,6

⁷⁶ Cf. 1Reg 17,17: Et ait Samuel: *Nonne cum parvulus esses in oculis tuis, caput tribus Israel factus es?*

⁷⁷ GLO. ORD., Apoc 7,7

⁷⁸ Gen 49,19: *Gad accinctus...* (GLO. INT. ibi: «*Latrunculus*»); GLO. INT., Apoc 7,5: «*Gad, “Accinctus, Christus qui primo adventu, ante antechristum preliaturus occurrit; Latrunculus”*».

⁷⁹ PUBLIUS SYRUS, *Sententiae*, 106: «*Cuivis dolori remedium est patientia*».

*Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem*⁸⁰. Contra adulatorem sis accinctus, propriae iniquitatis recordatione, plus tuae conscientiae quam alterius credens linguae.

In occidente gustus designatur. “Occidens dictus, quod diem faciat occidere. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit”⁸¹. Nota quod tribus modis peccamus in lingua, scilicet adulatione, detractio, cibi et potus ultra necessitatem assumptione. Praesenti adulamur, absenti detrahimus, gulae voluptati servimus, et ideo occidit nobis sol iustitiae et superveniunt tenebrae ignorantiae. In hac parte debent figere tentoria Ephraim, “qui interpretatur crescens”⁸², Manasses, “qui oblitus”⁸³, Benjamin, ‘qui filius amaritudinis’⁸⁴. Cum aliquem tua laude crescere et extollere cupis, in teipso decrescis. Audi quid dixit Ioseph in Genesi, cum ei natus fuit Ephraim: *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meae*⁸⁵. Paupertatis, inquit, non adulationis. Vis crescere Deo, non homini? Creatori, non creaturae, omnem laudem, omnem gloriam redde. Vis a detractio cavere? Sis Manasses, idest oblitus omnem cordis rancorem, aemulationem. Dum loqueris, de nemine absente nisi in bono loquaris. Omnem hominem absentem, quem non vere et pure diligis, obsecro te, mi frater, obliviscere dum loqueris, ut dicere possis in Genesi, quod dixit Ioseph, quando Manasses natus fuit ei: *Oblivisci me fecit Dominus omnium laborum meorum*⁸⁶. Magnus est labor vitam alterius lingua detractio laedere, malum alienum suum facere, pondus alterius sibi superponere. *Sub lingua eius*, inquit Psalmus, *labor et dolor*⁸⁷. Unde Ieremias: *Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii et non veritatis*⁸⁸.

Et nota quod dicit *extenderunt*. Dicitur in NATURALIBUS, quod ‘serpens ex astutia extendit linguam, in qua habet duo addimenta, et primo mordet dente et postea in vulnere facto illa duo addimenta infigit, et tunc defluit quaedam veneni humiditas in vulnus, et sic invenenat hominem’⁸⁹. “Serpens dictus, quia serpit”⁹⁰, detractorem significat, qui in occulto submurmurat. In huius lingua sunt duo addimenta: aut enim de eo quem non diligit mala praedicat, aut, si timet vel ei non creditur, ironice laudat: Bonus est, inquit, si tali vitio careret. Dum mordet vitam lingua detractio, venenum infundit perversae mentis.

Item, contra gulae voluptatem sis Benjamin, idest filius amaritudinis, idest Passionis Iesu Christi. Unde dixit Ruth: *Intinge buccellam tuam in aceto*⁹¹. De hoc quaere in evangelio: *Caecus sedebat*⁹².

In aquilone tactus designatur. ‘Aquila dictus, quasi aquas ligans’⁹³. Iniquitas ligat manus, ne extendas ad bonos actus. In hac parte debet figere tentoria Dan, “qui iudicium”⁹⁴, Aser, “qui divitiae”⁹⁵, Nephthali, “qui latitudo interpretatur”⁹⁶. Nota quod in tactu manuum tribus modis peccamus, scilicet inhonesta et turpia tangendo, aliena auferendo, sua pauperibus non erogando. Contra primum fac iudicium de teipso. Contra secundum sis contentus eo quod iuste habes: ‘Magnae divitiae laeta paupertas, et sibi sufficere quod habet’⁹⁷. Contra tertium dilata teipsum: ‘Extende manum pauperi’⁹⁸, ‘ut suscipias duplicia de manu Iesu Christi’⁹⁹. Si talibus seris et custodibus portae tui corporis fuerint obfirmatae, defunctus non efferetur per portas civitatis Naim.

---

⁸⁰ Prov 25,23

⁸¹ ISID., *Etym.* III,42,2, PL 82,172

⁸² HIER., *De nom. hebr.*, PL 23,822

⁸³ GLO. INT., Gen 41,51: «Manasses, “Oblitus”».

⁸⁴ Cf. Gen 35,18

⁸⁵ Gen 41,52

⁸⁶ Gen 41,51 (Vg. ... *me fecit Deus...*)

⁸⁷ Ps 10,7

⁸⁸ Jer 9,3

⁸⁹ PLIN., *Nat. hist.* XI,62

⁹⁰ ISID., *Etym.* XII,4,3, PL 82,442

⁹¹ Ruth 2,14

⁹² *Dominica in Quinquagesima*

⁹³ Cf. ISID., *Etym.* XIII,11,13, PL 82, 480

⁹⁴ GLO. INT., Gen 30,6: «Dan, “Iudicium”».

⁹⁵ GLO. INT., Gen 30,13: «Aser, “Beatum, alibi propter ambiguitatem verbi possunt divitiae sic vocari”».

⁹⁶ GLO. INT., 49,21: «Nephthali, “Dilatatio; Cervus emissus, quia ibi fruges velociter maturescunt”».

⁹⁷ Cf. SENECA, *Epist.* 2

⁹⁸ Cf. Prov 31,20

⁹⁹ Cf. Is 40,2

6 - Audisti de filio defuncto, audi et de populo Bethuliae afflicto. Dicitur in Iudith, quod ‘Olophernes, dum circuiret per gyrum, reperit quod fons qui influebat, a parte australi extra civitatem dirigeret; et incidi praecepit aquaeductum illorum’¹⁰⁰. Olophernes interpretatur infirmans vitulum saginatum, et significat diabolum, qui huius mundi vitulum saginatum, idest peccatorem temporalibus inebriatum, infirmat febre acuta luxuriae, scabie avaritiae, vertigine superbiae. Diabolus circuit per gyrum, “quaerens quem devoret”^{101/a}, et tunc reperit quod fons etc. Fons est Sancti Spiritus gratia^{101/b}; aquaeductus, mentis devotio; pars australis, fides Iesu Christi - *Deus*, inquit, *ab austro veniet*¹⁰² -; civitas est anima. Fons ergo gratiae per ductum devotionis influit, ab austro dominicae Incarnationis, in civitatem animae fidelis. Diabolus vero, cum haec reperit, mundi sollicitudine ductum mentis incidit, et sic anima, quae prius solebat ‘haurire aquas in gaudio de fontibus Salvatoris’¹⁰³, siti arida, gratia vacua, in confinio mortis est posita.

Unde, haec iusto Dei iudicio et suo merito sibi considerans evenisse, clamat cum populo Bethuliae in introitu hodiernae missae: *Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum; fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam*¹⁰⁴. Hoc idem legitur in libro Iudith, ubi dicitur quod, *factus est fletus et ululatus magnus in ecclesia magna ab omnibus, et per multas horas una voce clamaverunt ad Dominum, dicentes: Peccavimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus. Tu, quia pius es, miserere nobis*¹⁰⁵.

7 - Huic primae clausulae concordat particula prima hodiernae epistolae: *Obsecro vos ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra*¹⁰⁶. Hoc Olophernes intendebat, cum populum Bethuliae tribulabat, ut, in tribulationibus deficientes, traderent ei civitatem. Sic diabolus tribulat hominem, ut deficiat et deficiens cadat. Sed *obsecro*, inquit, *ne deficiatis in tribulationibus, quae sunt gloria vestra*. Unde dicit Iudith: *Abraham pater noster tentatus est; et, per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est*¹⁰⁷. *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae virtute corroborari per Spiritum eius in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris*¹⁰⁸. Hoc idem legitur in libro Iudith, ubi dicitur, quod *prosternens se Domino, clamavit ad Dominum, dicens: Domine, Deus patris mei, Deus caelorum, et creator aquarum et Dominus totius creaturae, exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia praesumentem. Memento, Domine, testamenti tui, et da verbum in ore meo; et in corde meo consilium corrobora, ut domus, idest Ecclesia, tua in tua sanctificatione permanea*¹⁰⁹. Hoc est quod dicit Apostolus: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris*.

Quem, fratres carissimi, suppliciter exoremus, ut portas civitatis nostrae supradictis custodibus muniat, ductum aquae vivae, ne ab Olopherne incidatur, custodiat, in cordibus nostris habitet, qua cum ipso in caelis habitare mereamur. Ipso praestante, qui est benedictus in saecula. Amen.

II – De filii viduae resuscitatione

8 - Sequitur secundum. *Et haec vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, et tetigit loculum; hi*

¹⁰⁰ Cf. Iudt 7,6

^{101/a} GLO. INT., ibidem: «Olophernes, dum circuiret per gyrum, “Quaerens quem devoret”».

^{101/b} Cf. ANSELMUS LAUDUNENSIS ET SCHOLA GLOSSA ORDINARIA, *Liber Ecclesiasticus*, PL 113,1199: «Fons est gratia Spiritus Sancti: unde, “Qui biberit aquam quam ego dabo vobis, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (Io 4,14), idest non cedet persecutioni, vel haereticae pravitati».

¹⁰² Hab 3,3

¹⁰³ Cf. Is 12,3

¹⁰⁴ Ps 118,137.124

¹⁰⁵ Iudt 7,18-20 (Vg. *om mut*)

¹⁰⁶ Eph 3,13 (Vg. *Peto ne...*)

¹⁰⁷ Iudt 8,22 (Vg. *Pater noster Abraham...*)

¹⁰⁸ Eph 3,14-17 (Vg. ... *in interiorem hominem; Christum habitare per fidem...*; in GLO. ... *in interiori homine: habitare per fidem Christum...*)

¹⁰⁹ Iudt 9,1-2.17-18 (Vg. *add om mut...*)

autem qui portabant steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, et coepit loqui; et dedit illum matri suae ¹¹⁰. Ibi dicit GLOSSA: “Misericordia prius movetur: ecce exemplum imitandae pietatis; postea suscitatur: in hoc fides astruitur mirandae potestatis” ¹¹¹. Super his duobus habes concordantiam in libro Esther. De primo sic: *Cum Assuerus vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius, et extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu; quod erat signum clementiae. Quae accedens osculata est summitatem virgae eius* ¹¹². “Assuerus interpretatur beatitudo” ¹¹³, et significat Iesum Christum, qui est beatitudo sanctorum. Hic cum videt Esther, “quae interpretatur abscondita” ¹¹⁴, idest animam, quae debet abscondi a facie diaboli in fosso latere ipsius Christi, stantem, “non titubantem in adversis” ¹¹⁵, non inclinatam terrenis desideriis, non sedentem in otio corporis, non iacentem in lecto voluptatis, tunc placet oculis eius. O beate Iesu, beatus qui placet oculis tuis, infelix qui placet suis! Vis placere Deo? Displice prius tibi. Unde Ezechiel: *Displicebunt sibi super malis quae fecerunt in abominationibus suis* ¹¹⁶. Et tunc dicere poteris cum David: *Misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua* ¹¹⁷.

Nota quod, misericordia Domini consistit in duobus, scilicet Incarnatione et Passione. Misericordia ergo, idest Incarnatio et Passio, ut nostrae oculos superbiae humilient, ante mentis nostrae oculos debemus habere. Unde dicit Salomon in Proverbiis: *Non effluant haec ab oculis tuis* ¹¹⁸. Et in Exodo: *Erit quasi signum et quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos* ¹¹⁹. Et loquitur a simili illius qui facit nodum vel aliquid tale pro aliquo, ne excidat a memoria sua.

Et complacui in veritate tua. De qua in Psalmo: *In veritate tua humiliasti me* ¹²⁰. Ac si diceret: Cum veritatis, idest Filii tui, humilitatem considero, meipsum humilio et sic tibi complaceo. Vel, *complacui in veritate tua*, idest in completionem promissorum tuorum. Antequam enim Dominus promissa sua implesset, homo deformatus erat, unde sibi complacere non poterat; sed postquam reformatus est per Incarnationem Filii Dei, per quam Domini promissa impleta sunt, habet in quo sibi placeat. Et quia Iesus Christus hanc reformationem fecit, ideo ipse dicit in Ecclesiastico: *Ego quasi cypressus in monte Sion* ¹²¹. Dicitur in NATURALIBUS, quod ‘folium cypressi tollit morphaeam, quae est species leprae’ ¹²². Sic Christus maculam corruptionis, quae resultabat in speculo nostro, abstulit et ideo audire meruit pro se et suis baptizatis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ¹²³. Bene ergo dicitur, quod Esther placuit oculis Assueri.

Sequitur: *Et extendit contra eam virgam auream* etc “Virga aurea est crux suae Passionis, per quam acquisivit potestatem. Unde et dixit: *Data est mihi potestas in caelo et in terra* ¹²⁴. Et Apostolus: *Propter quod et Deus exaltavit illum* etc.” ¹²⁵ Hanc virgam tunc contra animam extendit, cum accedit et loculum tangit. Ecce concordantia. Loculus est hominis conscientia, quam cum Dominus aurea virga suae Passionis tangit, idest sui sanguinis ei signa imprimi et suae Passionis ei memoriam infigit, tunc surgit anima, confidens de misericordia, et osculatur *summitatem virgae*. Summitas virgae, idest

¹¹⁰ Lc 7,12-15

¹¹¹ GLO. INT., Lc 7,13: «Misericordia motus, “Ecce imitandae pietatis exemplum, postea suscitatur, in hoc fides mirandae potestatis astruitur”».

¹¹² Esth 5,2 (Vg. *Cumque vidisset*)

¹¹³ HIER., o.c., PL 23,879

¹¹⁴ GLO. ORD. et INT., Esth 2,7: «Esther, “Absconsa. Nesciat enim sinistra tua quod facit dextera tua”».

¹¹⁵ GLO. INT., Esth 5,2: «Vidisset, “In adversis non titubantem”».

¹¹⁶ Ez 6,9 (Vg. *mut add*)

¹¹⁷ Ps 25,3

¹¹⁸ Prov 3,21 (Vg. *Ne...*)

¹¹⁹ Ex 13,16 (Vg. *add*)

¹²⁰ Ps 118,75

¹²¹ Eccli 24,17

¹²² Cf. PLINIUS, *Nat. hist.* XXIV,10: «Cupressi folia [...] parotidi et strumae cum farina imponuntur»; DIOSCORIDES (ANDREAS MATTHIOLI, *Commentarius in libros Dioscoridis*, I,86): «Cupressus refrigerat et astringit. Cuius folia [...] trita et imposita vulnera conglutinant, sanguinem supprimunt; trita ex aceto capillum tingunt; illinuntur per se, aut cum polenta, ignibus sacris, ulceribus quae serpunt, carbunculis et oculorum inflammationibus». De *morphaea* ait Du Cange (*Glossarum mediae et infimae Latinitatis*): «Infirmitas, cum color in alium mutatur. *Medecina salernitana*, edit. 1622, pag. 242 [...]. *Italis Morfea*, est species scabei».

¹²³ Mt 3,17

¹²⁴ Mt 28,18 (Vg. *add*)

¹²⁵ GLO. ORD., Esther 5,2; Phil 2,9

Passionis dominicae, fuit caritas, de qua dicit Apostolus in hodierna epistola: *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi*¹²⁶, “idest quae supereminet omnem scientiam, et plene sciri non potest. Caritas Christi, qua nos usque in finem dilexit, fuit super scientiam hominum”¹²⁷. Deus enim homo factus est, ‘iustus pro impiis mortuus est’¹²⁸. Summitatem ergo virgae anima osculatur, cum Christi caritati inseparabiliter iungitur, et tunc potest dicere cum Apostolo: *Quis me separabit a caritate Christi?* etc.¹²⁹

9 - Sequitur: *Hi autem qui portabant steterunt*. Nota quod “peccator a quattuor elementis unde constat portatur. A terra portatur, quando sola terrena cogitat”¹³⁰; unde in Psalmo: *Oculos suos statuerunt declinare in terram*¹³¹. “Ab aqua portatur, quando luxuriam cogitat”¹³²; unde in Genesi, dixit Iacob Ruben: *Effusus es sicut aqua, ne crescas, quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum eius*¹³³. Dicitur enim quod ‘dormierit cum Bala, concubina patris sui’¹³⁴. “Ab aere portatur, quando omnia pro humana laude facit”¹³⁵. “Aer plurimum habet raritatis, quam cetera elementa”¹³⁶, et ideo significat vanam gloriam, quae tenue et perlucidum est mendacium. Unde in Psalmo: *Mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant*¹³⁷. ‘O mendax hypocrita, quem te ipsum facis? Quare te alium hominibus vendis, quam trutina vel statera veritatis te appendit? Praepondera ergo te secretius, et non maiorem te nobis vendas, quam te libra aequitatis appendit’¹³⁸. Item, ab igne portatur, quando ira succenditur. Unde in Psalmo: *Sicut cera quae fluit auferentur, supercecidit ignis et non viderunt solem*¹³⁹. Cum ignis irae a diabolo cadit in cor peccatoris, tunc sicut cera in verba blasphemiae liquescit, tunc sibi ipsi ipse aufertur et extra se portatur.

Ista quattuor portant animam ad sepeliendum in inferno, sed Domino tangente, manu suae misericordiae et virga aurea Passionis, conscientiam peccatoris, quattuor supra dicta vitia coercentur, et mens ad se reversa Deo vocanti ad vitam occurrit, et respondet obediendo Salvatori. Unde sequitur: *Adolescens, tibi dico, surge* etc. Nota ista quattuor: surge, resedit et coepit loqui et dedit illum matri suae. Hic est rectus ordo ad vitam redeundi. Primo debet peccator surgere: surgere a peccato per ipsius abominationem et detestationem. Secundo debet sedere, idest se humiliare in cordis contritione. Tertio debet loqui in confessione, et sic eum Dominus restituet matri suae, idest Sancti Spiritus gratiae. Super his quattuor habes concordantiam in libro Esther.

10 - De primo, scilicet peccati abominatione, dicit Esther: *Nosti, Domine, qui habes omnium scientiam, quia oderim gloriam inimicorum et detester cubile incircumcisorum et omnis alienigenae. Tu scis infirmitatem et necessitatem meam, quod abominer signum superbiae et gloriae meae, quod est super caput meum in diebus ostentationis meae, et detester illud quasi pannum menstruatam*¹⁴⁰. Sic anima, quae a peccato vult surgere, debet odire gloriam mundanorum et detestari cubile incircumcisorum, idest vitiorum, et abominari signum superbiae et gloriae transitoriae et detestari illud, quasi pannum menstruatam.

Item, de secundo, scilicet cordis contriti humilitate, in eodem libro dicitur, quod *Esther confugit ad Dominum pavens periculum, quod imminebat. Cumque deposuisset vestes regias, fletibus*

---

¹²⁶ Eph 3,19

¹²⁷ GLO. INT., ibidem: «Supereminentem scientiam, «Quae supereminet, et plene sciri non potest, vel caritas supereminet alii charitati, quia quanto melius intelligitur tanto melius diligitur; caritatem Christi, qua dilexit nos et quae vestram superat».

¹²⁸ Cf. 1Pt 3,18

¹²⁹ Rom 8,35 (Vg. *Quis ergo nos...*)

¹³⁰ GLO. ORD., Lc 7,12

¹³¹ Ps 16,11

¹³² GLO. ORD., Lc 1.c.

¹³³ Gen 49,4 (Vg. ... *non crescas...*)

¹³⁴ Cf. Gen 35,22

¹³⁵ GLO. ORD., Lc 1.c.

¹³⁶ ISID., *Etym.* XIII,7,1, PL 82,476

¹³⁷ Ps 61,10

¹³⁸ Cf. BERN., *In Cantica sermo* 42,8, PL 183,991

¹³⁹ Ps 57,9

¹⁴⁰ Esth 14,14-16 (Vg. *mut om*)

et luctui apta vestimenta suscepit; et pro unguentis variis cinere et stercore implevit caput, et corpus suum humiliavit ieiuniis; omniaque loca, in quibus laetari consueverat, crinium laceratione complevit. Et deprecabatur Dominum Deum Israel ¹⁴¹. Sic anima, pavens periculum mortis aeternae, quod imminet peccatoribus, debet ad Domini misericordiam confugere et vestes gloriae temporalis exuere, et fletum et luctum poenitentiae suscipere, et pro unguentis variis, idest delectationibus carnis, cinere, idest memoria fragilitatis, et stercore, idest recordatione propriae iniquitatis, debet caput mentis aspergere, et corpus suum ieiuniis humiliare, et omnia loca, in quibus fuit delectata, crinium laceratione replere, ut “quot in se habuit oblectamenta tot de se inveniat holocausta” ¹⁴².

Item, de confessione dicit Mardocheus, in eodem libro Esther: *Domine rex, Deus, exaudi deprecationem meam, et propitius esto sorti et funiculo tuo; et converte luctum nostrum in gaudium* ¹⁴³. Et Esther dixit: *Domine mi, qui rex noster es solus; adiuva me solitariam, et cuius praeter te, nullus adiutor est alius* ¹⁴⁴. “Mardocheus interpretatur amara contritio” ¹⁴⁵, ex qua procedit vera confessio, veniam impetrans et luctum poenitentiae convertens in gaudium gloriae.

11 - Item, qualiter Dominus restituat poenitentem gratiae, dicitur in eodem libro Esther: *Homo, inquit, quem rex honorare cupit debet indui vestibus regiis, et imponi super equum, qui de sella regis est, et accipere diadema regium super caput suum; et primus de regiis principibus teneat equum eius, et per plateam civitatis incedens clamet et dicat: Sic honorabitur quemcumque rex honorare voluerit* ¹⁴⁶. ‘Quod totum rex Assuerus praecepit fieri Mardocheo’ ¹⁴⁷. Quid vestes regiae, quid equus et sella regis, quid diadema regium, quid primus de regiis principibus significant, videamus.

Vestes dictae, quod statum hominis proprium vehunt. Rex est Christus, cuius vestes sunt virtutes, quibus induit animam ad se conversam. Unde dicit in Ezechiele: *Lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo; et vestivi te discoloribus, et calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, et indui te subtilibus. Et ornavi te ornamento* ¹⁴⁸. “Sanguis dictus, quod suavis sit” ¹⁴⁹, et significat immunditiam luxuriae, quae ‘suavis est homini, sed postea os eius implebitur calculo’ ¹⁵⁰, idest carbone ignito gehennae. Hunc sanguinem lavat et emundat Dominus ab anima aqua compunctionis; et inungit oleo paternae consolationis; et vestit discoloribus, idest variis virtutibus; et calceat hyacintho, ‘idest aeternorum desiderio’ ¹⁵¹, ut calcet super serpentes et scorpiones; et cingit ‘bysso castitatis’ ¹⁵²; et induit subtilibus, idest simplicitate purae mentis, et ornat ornamento honestatis. Anima his vestibus induta super equum, qui de sella regis est, potest poni.

Equus est corpus; “sella, a sedendo dicta, quasi *sedda*” ¹⁵³, est humilitas vel paupertas Iesu Christi, in qua ipse sedit, cum in carne se humiliavit. Corpus ergo, quod in humilitate et paupertate vivit, bene dicitur esse de sella regis. Super hunc equum anima ponitur, cum caro spiritui subiugatur, et tunc diademate regio, idest caritate Dei et proximi, coronatur.

Et primus de regiis principibus etc. Nota quod, Deus tres principes homini, ut ipsum custodiret, constituit, scilicet rationem, intellectum et memoriam. Quorum primus, scilicet ratio, equum debet tenere, ne corpus huc atque illuc discurrat, et per plateam civitatis, idest concordiam

¹⁴¹ Esth 14,1-3 (Vg. add)

¹⁴² GLO. ORD., Lc 7,37

¹⁴³ Esth 13,15.17

¹⁴⁴ Esth 14,3 (Vg. mut)

¹⁴⁵ Hier., *De nom. hebr.*, PL 23,878

¹⁴⁶ Esth 6,7-9 (Vg. mut add)

¹⁴⁷ Cf. Esth 6,10

¹⁴⁸ Ez 16,9-11 (Vg. ... *calceavi te janthino...*; in GLO. ... *hyacintho...*)

¹⁴⁹ ISID., *Etym.* IV,5,6, PL 82,185. Il testo di Isidoro aggiunge: «et vivat» e riguarda solo la prima parte della definizione. La seconda, «vel quod suavis sit», è di Papias. Antonio ha dunque preso l'intera definizione da Papias. Cf. GIOVANNI GASPAROTTO, *Dipendenze Isidoriane bei “Sermones”*, in «Atti 1981», p. 236. Secondo i classici latini, e lo stesso Papias, il sangue che scorre nelle vene è “*dulcis humidus et calidus*”. Il sangue sparso, corrotto, simbolo di crudeltà, prende il nome di *cruor*, dal greco *κρέας*, “carne”. Cf. PAPIAS VOCABULISTA, p. 303a: Vedi Confronto - 24: Antonio – Isidoro – Papias: “*Sanguis*”. 16^a post Pent.

¹⁵⁰ Cf. Prov 20,17

¹⁵¹ Cf. GLO. ORD., Ez 16,10

¹⁵² Cf. GLO. ORD., ibidem

¹⁵³ ISID., *Etym.* XX,16,4, PL 82,728

fraternitatis, ipsum debet ducere, ne oberret. O carissimi, sic honorabitur quem rex, Iesus Christus, voluerit honorare. Quicumque ergo tali honore cupit honorari, necesse est, ut primo surgat, secundo resideat, tertio loqui incipiat, et sic cum honore restituatur matri suae, idest Sancti Spiritus gratiae, ut postea sit particeps in honore aeternae gloriae.

12 - Huic secundae clausulae concordat secunda particula epistolae: *In caritate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, sublimitas et profundum*¹⁵⁴. Nota quod, ista quattuor concordant illis quattuor supradictis, scilicet surge, resedit, coepit loqui et dedit illum matri suae. Cum quis a peccati surgit angustia, tunc est in mentis latitudine. Unde in Psalmo: *Eduxit me in latitudinem, salvum me fecit quoniam voluit me*¹⁵⁵. Unde dixit Dominus discipulis suis, de Lazaro suscitato: *Solvite eum, et sinite abire*¹⁵⁶. Cum quis a foetore peccati surgit, liber abit.

Item, in contriti cordis humilitate est longitudo, respiciens praeteritum, praesens et futurum. Praeteritum, ut defleat; praesens, ut miseriam suam attendat; futurum, ut sibi caveat.

Item, in confessione est sublimitas. Sublime dicitur excelsum, quasi supra limen. 'In limine est ingressus et egressus'¹⁵⁷, in quo significatur vitae nostrae introitus et exitus. In introitu est miseria, in exitu angustia. Confessio vero in sublime, idest supra limen ponit, quia eruit a miseria et liberat ab angustia. Confessio in sublime latronem posuit, quia ipsum a miseria et angustia liberavit. Unde audire meruit: *Hodie mecum*, in quo nulla miseria, sed omnis gloria, *eris in paradiso*¹⁵⁸, in quo nulla angustia, sed omnis laetitia.

Item, in conversi peccatoris suae matri restitutione est profundum divinae misericordiae. O profundum divinae clementiae, procul a fundo humanae intelligentiae, quia misericordiae eius non est numerus! Cum 'omnia Deus, ut dicitur in libro Sapientiae, disposuerit in mensura, numero et pondere'¹⁵⁹, suam misericordiam his legibus, istis terminis noluit includi, immo omnia ipsa includit, ipsa circumdedit. Ubique eius misericordia, etiam in inferno, quia non tantum punit quantum culpa delinquentis exigit. 'Misericordia, inquit, Domini plena est terra'¹⁶⁰, 'et nos omnes miseri de plenitudine eius accepimus'¹⁶¹. 'Misericordia Dei sum id quod sum'¹⁶², sine qua nihil sum. O Domine, si tuam subtrahis misericordiam, cado in aeternam miseriam. Misericordia tua caeli et terrae est columna, quam si subtraxeris omnia subvertentur. Sed *misericordiae* tuae multae, ut dicit Ieremias, *quia non sumus consumpti*¹⁶³. Vere multae! Quoties enim mente vel corpore mortaliter peccamus et a diabolo non statim suffocamur, toties infinitam Domini misericordiam id quod vivimus reputare debemus. Expectat enim ut convertamur, et ideo non permittit ut a diabolo suffocemur. Pro tot ergo misericordiis gratias misericordi Patri agere debemus, quoties peccavimus et consumpti non fuimus. O miseri, quare tantae misericordiae sumus ingrati? *Dedit ei locum poenitentiae*, inquit Iob, *et ipse abutitur eo in superbiam*¹⁶⁴; et 'thesaurizat sibi iram in die irae'¹⁶⁵. Miserearis ergo animae tuae, quia 'misericordiae Domini sunt antiquae'¹⁶⁶, qui non 'obliviscitur misereri'¹⁶⁷ sibi ipsi miseranti.

Ista quattuor, latitudo, longitudo, sublimitas et profundum, possunt concordari, sed retrogrado ordine, cum illis quattuor, quae ponuntur in fine evangelii. *Accepit*, inquit, *omnes timor*: ecce profundum timoris; *et magnificabant Deum*: ecce sublimitas devotionis; *dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis*: ecce longitudo temporis acceptabilis, a longe enim, idest a sinu Patris

---

¹⁵⁴ Eph 3,17-18 (Vg. add)

¹⁵⁵ Ps 17,20

¹⁵⁶ Io 11,44

¹⁵⁷ Cf. ISID., *Etym.* XV,7,8, PL 82,548

¹⁵⁸ Lc 23,43

¹⁵⁹ Cf. Sap 11,21

¹⁶⁰ Cf. Ps 118,64

¹⁶¹ Cf. Io 1,16

¹⁶² Cf. 1Cor 15,10

¹⁶³ Lam 3,22 (Vg. *Misericordiae Domini...*)

¹⁶⁴ Iob 24,23 (Vg. add mut)

¹⁶⁵ Cf. Rom 2,5

¹⁶⁶ Cf. Ps 88,50

¹⁶⁷ Cf. Ps 76,10

surrexit, et venit in plenitudine temporis; *et quia Deus visitavit plebem suam*¹⁶⁸: ecce latitudo caritatis, qua visitare dignatus est mundum.

Rogemus ergo, fratres carissimi, ipsum Dominum Iesum Christum, ut faciat nos a peccato surgere, in contritione cordis residere, peccata nostra confiteri, quatenus matri gratiae restitui et ad Ierusalem, ‘quae sursum est mater nostra’¹⁶⁹, per manus angelorum mereamur deduci. Ipso praestante, qui est pius et benignus, misericors et mansuetus, laudabilis et gloriosus per aeterna saecula. Dicat omnis resuscitata anima: Amen. Alleluia.

Confronto - 22: **Antonio - P. Lombardo**: “*Commotio primorum motuum*”. 16^a post Pent.

Lombardo : Sent. II,24,12, PL 192, 703-705	Antonio : II,252,3 – 252,29
<p>- “In unoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque dilabitur, quam tunc actum est in illis tribus, scilicet serpente, muliere et viro. Nam primo fit suggestio sive per cogitationem, sive per sensus corporis, [vel vivendo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo]. Quae suggestio, cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccandum, excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, quasi iam mulieri persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat et compescit. Quod cum fit non labimur in peccatum, sed cum aliqua luctatione coronamur. Si autem ratio consentiat, et quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni beata vita tamquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quando rea tenetur in consensione conscientia” (<i>Sent. II, dist. 24,8-9, PL 192,705, ex AUGUSTINO: De Genesi contra Manichaeos, II,41,21, PL 34,207</i>).</p> <p>- “Si ergo peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem tetigit, viri auctoritate repellatur, veniale est” (<i>Sent. II, dist. 24,8-9, PL 192,704, ex AUGUSTINO: De Genesi contra Manichaeos, II,41,21, PL 34,207</i>).</p> <p>- “Et ideo de talibus [quoque] cogitationibus venia petenda est, pectusque percutiendum et dicendum: « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris » (Matth.6) (<i>Sent. II, dist. 24,8-9, PL 192,705 ex AUGUSTINO: De Genesi contra Manichaeos, II,41,21, PL 34,207</i>).</p> <p>“Si vero diu in delectatione teneatur, etsi voluntas perficiendi desit,</p> <p>- mortale est, et pro eo damnabitur [simul vir et mulier, idest totus homo, quia et tunc vir sicut debuit, mulierem nec cohibuit ; unde potest dici consensisse]” (<i>Sent. II, dist. 24,8-9, PL 192,704, ex AUGUSTINO: De Genesi contra Manichaeos, II,41,21, PL 34,207</i>).</p>	<p>- “In unoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque dilabitur, quam tunc actum est in illis tribus, scilicet serpente, muliere et viro. Nam primo fit suggestio sive per cogitationem, sive per sensus corporis.</p> <p>Quae suggestio, cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccandum, excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, quasi iam mulieri persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat atque compescit. Quod cum fit non labimur in peccatum, sed cum aliqua luctatione coronamur. Si autem ratio consentiat, et quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni beata vita tamquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quando rea tenetur in consensione conscientia”</p> <p>- Subtiliori etiam consideratione investigandum est quid sit in anima mortale vel veniale peccatum.</p> <p>- “Si peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem, idest inferiorem rationis partem, sensualis motus tetigit, viri, idest rationis, auctoritate repellitur, veniale est”.</p> <p>-“Et ideo de talibus cogitationibus venia petenda est pectusque percutiendum et dicendum: «Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Mt 6)».</p> <p>“Si vero diu delectationibus illicitis, a quibus se continuo debet avertere, cogitatio sola libenter pascatur, nec facienda decernantur mala, sed tantum suaviter in recordatione teneantur”,</p> <p>- “mortale est, et pro eo, nisi poeniteat, damnabitur”.</p>

¹⁶⁸ Lc 7,16 (Vg. *Accepit autem...*).

¹⁶⁹ Cf. Gal 4,26.

Antonio concentra in poco più di 1300 battute, le 10 400 del Lombardo; sceglie le sue massime dai vari punti della distinctio 24 del II Libro delle Sentenze, dedicata alla grazia e potenza dell'uomo prima della caduta, e dei vari modi di cadute, qualificate in veniali e mortali. Coglie le affermazioni del Lombardo che convengono alle sue scelte, tralascia alcune precisazioni che qualificano il consenso, e ne aggiunge delle altre, come la preoccupazione di precisare il grado di gravità dei peccati, l'idea del pentimento e l'inferiorità della donna, parte inferiore dalla ragione, rispetto all'uomo. Un tema presente anche altrove nei Sermoni. Tutto questo passo è costruito sull'analogia del connubio tra l'uomo e della donna, ove l'uomo rappresenta la ragione, elemento di discernimento, e la donna la sensualità, facoltà inferiore dominata dai sensi e l'appetito.

Confronto - 23: **Antonio – P. Lombardo: “Peccato veniale e peccato mortale”**. 16^a post Pent.

Antonio, II,252,19-29	Lombardo, Sent., II,24,8-9, PL 192,704-705
«Si peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem, <i>idest inferiorem rationis partem, sensualis motus tetigit, viri, idest rationis, auctoritate repellitur, veniale est</i> » ¹⁷⁰ . “Et ideo de talibus cogitationibus venia petenda est pectusque percutiendum et dicendum: <i>Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris</i> ” ¹⁷¹ . “Si vero diu delectationibus illicitis, a quibus se continuo debet avertere, cogitatio sola libenter pascatur, nec facienda decernantur mala, sed tantum suaviter in recordatione teneantur” ¹⁷⁰ , “mortale est, et pro eo, nisi poeniteat, damnabitur” ¹⁷¹ .	Si <i>ergo</i> peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem tetigit, viri auctoritate repellitur, veniale est. Et ideo de talibus cogitationibus venia petenda est pectusque percutiendum et dicendum: <i>Dimitte nobis debita nostra</i> (Mt 6). Si <i>vero</i> diu delectationibus illicitis, a quibus se continuo debet avertere, cogitatio <i>libenter sola</i> pascatur, nec facienda decernantur mala, sed <i>tamen</i> suaviter in recordatione teneantur”, quasi mulierem sine viro posse damnari ¹⁷² .

Antonio applica al peccato veniale e mortale, in relazione alla ragione e alla sensualità, le considerazioni del Lombardo circa il peccato del primo uomo e della prima donna. Se il procedimento è lo stesso, nel contesto di Antonio, la donna rappresenta i moti sensuali e l'uomo la parte autorevole e responsabile della ragione.

Confronto - 24: **Antonio – Isidoro – Papias: “Sanguis”**. 16^a post Pent.

Antonio, II,5,20; 264,23	Isidoro, Etym. IV,5,6, PL 82,185	Papias vocabulista, p. 303°
«Sanguis dictus, “quod vegetet et sustentet, vel quod suavis sit”».	«Sanguis ex graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod vegetet, et sustentet, et vivat».	«Sanguis, ex graeco dictus: quod vegetet et sustentet et vivat. Item latine dictus quod suavis sit. Est autem dulcis, humidus et calidus sanguis est dum manat; effusus vero <i>cruur</i> »

¹⁷⁰ P. LOMB., l.c., p. 426.425.

¹⁷¹ P. LOMB., l.c., p. 425.

¹⁷² P. LOMB., l.c., p. 425.